

Людмила Шелестова — доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна.

Коло наукових інтересів: педагогічні технології розвитку творчих здібностей учнів середньої та старшої школи, дидактико-методичне забезпечення процесу формування картини світу в старших дошкільників та молодших школярів, проблеми діагностики картини світу.

e-mail: Shelestova.luda@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6057-807X>

УДК 37.013.75

<https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-1-90-99>

ФОРМУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ЖИВОПИСУ

У статті обґрунтовано важливість формування картини світу в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Проаналізовано особливості раціонального та чуттєвого пізнання. Зроблено висновки про необхідність гармонізації світосприйняття дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. З'ясовано функції мистецтва у розвитку особистості. Описано авторські підходи до гармонізації пізнання дітей означеного віку, використання живопису як засобу збагачення картини світу. Показано критерії відбору змісту та підходи щодо організації пізнання світу дошкільниками та молодшими школярами засобами живопису. Описано сутність технології особистісного розвитку «Світ у картинах художників» та відповідних альбомів розвивальних завдань для дітей різного віку.

Ключові слова: пізнання; картина світу; дошкільники; молодші школярі; живопис; технологія особистісного розвитку; розвивальні завдання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена об'єктивною необхідністю формування картини світу особистості як регулятора її життєдіяльності та умови успішного буття у сучасному мінливому світі.

З огляду на те, що основи картини світу закладаються в дошкільному дитинстві й набувають більшої визначеності в молодшому шкільному віці, саме ці вікові періоди потребують особливої уваги науковців і практиків. До важливих новоутворень вказаного вікового періоду належать: виникнення першого схематичного абрису цілісного дитячого світогляду, суспільності мотивів, довільна поведінка, особиста свідомість, інтелектуалізація психічних процесів та їх внутрішнє опосередкування.

Невипадково Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт початкової загальної освіти пріоритетними напрямками діяльності дошкільних закладів та початкової школи визначають всебічний розвиток особистості, її талантів, здібностей, компетентностей. Важливим завданням освіти є також розвиток свідомості особистості, картини світу як основи світогляду: її системи цінностей, здатності до свідомого вибору та

самореалізації, дбайливого ставлення до довкілля та діяльності на користь іншим людям та суспільству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Формуванню картини світу в дітей молодшого шкільного віку присвячені педагогічні дослідження В. Кузьменка, В. Примакової. Можливості формування у старших дошкільників та молодших школярів цілісних знань про світ, світосприйняття та світорозуміння в навчально-пізнавальній діяльності досліджували Л. Безрукова, О. Кононко, І. Куліковська, Н. Очірова, В. Русевич, О. Сокурєнко, Л. Труфанова, З. Хитра, А. Цимбалару. З проблемою формування картини світу особистості пов'язані педагогічні дослідження пізнавальної активності та самостійності дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (Н. Бібік, І. Вікторєнко, Ю. Мидодова, С. Козачук, Л. Лохвицька, Б. Мухацька, О. Онопрієнко, С. Парфілова, О. Савченко, В. Суржанська, Т. Торчинська, Є. Улятовська та ін.). Аналіз джерел свідчить про орієнтацію науковців переважно на підвищення рівня інтелектуального розвитку дитини, недостатню увагу до її емоційно-ціннісного розвитку, ставлення до світу та свого місця в ньому. Низка важливих питань лишилися невирішеними, серед яких і питання формування картини світу дошкільників та молодших школярів засобами живопису.

Мета статті – обґрунтувати дидактичні засади формування картини світу дошкільників та молодших школярів засобами живопису.

Виклад основного матеріалу. Людина завжди має певну картину світу як систему уявлень про себе і навколишню реальність, свою роль і місце в ньому, тимчасову і просторову послідовність подій, їх цілі, причини, значення тощо. Кожна людина є конструктором власної картини світу, яку вибудовує протягом усього життя у процесі пізнання [1, 2]. Картина світу дитини є результатом її взаємодії зі світом; системою уявлень про нього та себе саму, його суб'єктивної моделлю, яка визначає ціннісні та поведінкові орієнтири. Вона формується у процесі розвивального навчання завдяки збагаченню життєвого досвіду, здобутої системи знань; залежить від картини світу авторитетних дорослих, вікових новоутворень свідомості та особистості, соціокультурних умов буття; містить у структурі когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти; зазнає кількісних та якісних змін в онтогенезі [2].

Пізнання людини розпочинається з безпосереднього її чуттєвого контакту зі світом, «живого споглядання». Сприймання як чуттєве відображення дійсності у формі уявлень є основою пізнання, початковим його етапом, проте не надає людині об'єктивного уявлення про дійсність. Наступним етапом в осягненні дійсності є раціональне пізнання – процес активного, цілеспрямованого, узагальненого, системного відтворення дійсності й перетворення інформації про неї у формі понять, суджень, умовисновків, категорій. Тобто пізнання – це система чуттєвого та раціонального процесів [3].

Чуттєве пізнання дає можливість пізнати лише зовнішні ознаки об'єктів, явищ, процесів; сутнісні властивості та зв'язки пізнати можна за допомогою абстрактного мислення. В основі раціонального пізнання людиною світу перебуває наукове знання, чуттєве пізнання значною мірою забезпечується різними видами мистецтва. Об'єктом науки є світ (природа, суспільство, людина, культура) – такий, яким є насправді. Наука містить об'єктивні знання про дійсність; знання, що їх можна перевірити на практиці; предмет її інтересу – пошук суттєвих властивостей об'єктів та їхніх зв'язків (законів). Предмет інтересу мистецтва – ставлення людини (творця) до світу. Художнє освоєння дійсності відтворює зв'язок суб'єкта і об'єкта, причому об'єкт часто виступає як специфічне дзеркало суб'єктивних думок, переживань, станів і намірів людини [4; 5].

Наука і мистецтво відрізняються способами відображення: образ науки є раціональним (понятійним, логічним), його зміст – об'єктивний, відповідає дійсності; у художньому образі є пізнавальна складова (відтворення реальних об'єктів та умов їх існування), водночас він відображає суб'єктивний інтерес (ставлення до цих реальних об'єктів та умов їх існування); йому притаманна естетична міра єдності чуттєвого й раціонального, реалістичного і символічного – це чуттєвий образ конкретного явища дійсності [4].

Картина світу є важливим чинником, що впливає на життєдіяльність людини: її само-визначення, самореалізацію, адекватну оцінку життєвих ситуацій і орієнтацію в світі. Сенситивним періодом для її розвитку є дошкільний та молодший шкільний вік: діти цього віку мають величезний інтерес до світу, потребу в його пізнанні й ознайомленні з його основними закономірностями (природними, соціальними), у вдосконаленні себе, в усвідомленні сенсу власного існування; пошуках свого місця у складному і суперечливому світі [6].

Системність та цілісність картини світу дитини старшого дошкільного й молодшого шкільного віку забезпечується інтеграцією гуманітарного та природничо-наукового знання, науки і мистецтва; пізнанням світу в єдності когнітивного, емоційно-ціннісного, діяльнісного компонентів та у взаємозв'язку основних сфер буття (природи, суспільства, людини (власного «Я»), культури), виявленням зв'язків між об'єктами та явищами навколишньої дійсності [2].

Провідним чинником формування картини світу особистості в сучасній педагогічній науці визнається навчальний процес – складний і багатогранний спеціально організований процес відображення у свідомості дитини об'єктивної реальності, тобто специфічний процес пізнання, керований педагогом у створених для цього педагогічних умовах [6]. Цей процес, на думку науковців, має певні вади: у ньому раціональне пізнання домінує над чуттєвим; педагоги здебільшого орієнтуються на виховання дитини «знаючої», що обумовлено однією з цілей освіти – розвиток ерудиції та інтелекту у вузькому значенні, логічного мислення. Дитина отримує масу інформації, сприйняття якої зводиться до узагальнення, класифікації, упізнання [7].

Вирішення означеної проблеми є актуальним для різних ланок освіти, дошкільної та початкової шкільної зокрема. Освіта, починаючи з дошкільного віку, має забезпечити дитині можливість цілісно пізнавати світ у єдності раціонального та чуттєвого процесів, гармонізувати пізнання дитиною світу, посилити увагу до естетичного пізнання дійсності.

Одним із засобів гармонізації пізнання дитини є мистецтво як вид діяльності, у процесі якої створюються конкретно-чуттєві образи, які відображають дійсність і втілюють естетичне ставлення людини до неї. Серед видів мистецтва, що є ефективними для формування цілісної, гармонійної картини світу, вирізняється живопис. Його сутність і специфіка полягають у створенні образів дійсності за допомогою фарб на будь-якій поверхні (основі) через художню інтерпретацію. Використовуючи колір, малюнок, композицію, виразність накладання мазків (фактуру), живопис уможливує наочне відтворення колористичного багатства дійсності, її просторовості й матеріальності; широко втілює уявлення про природу, життя людей, соціальні процеси, внутрішній світ художника [8].

Будь-який вид мистецтва, зокрема й живопис, є поліфункціональним. До його важливих функцій належать: *соціально-перетворювальна* (митець опрацьовує життєвий матеріал і перетворює його в образи, будуючи нову реальність – художній світ); *гедоністична* (люди отримують насолоду й захоплення від ознайомлення з творами мистецтва, у яких відображено бачення світу митцем); *естетична* (мистецтво збуджує емоційно-чуттєву сферу особистості, надихає очищає й ушляхетнює людину, спонукає до сприймання й освоєння світу за законами краси, навчає образного бачення світу); *сугестивна* (мистецтво впливає на підсвідомість людини, навіює певні думки і почуття); *виховна* (мистецтво є катарсисом (очищенням) для особистості, яке дає змогу їй відкрити для себе міру і гармонію в соціумі й культурі); *компенсаторна* (мистецтво сприяє збереженню та відновленню психічної рівноваги особистості, допомагає витіснити з емоційного стану людини негативні переживання, побачити позитивне навколо, пережити різні тяжкі життєві ситуації); *соціальна* (мистецтво впливає на суспільну свідомість, духовний світ, соціальну активність особистості); *інформаційно-комунікативна* (мистецтво є знаковою системою (яка містить певну інформацію про світ) та одночасно специфічним каналом зв'язку, способом людського спілкування між автором та реципієнтом); *пізнавальна* (мистецтво презентує, осмислює, інтерпретує певні сторони дійсності, своєрідними засобами збагачує індивідуальний досвід та уявлення особистості про навколишній світ) [9].

Поліфункціональність живопису відкриває значні можливості для його використання у освітньому процесі як засобу формування картини світу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У процесі ознайомлення з творами живопису в дітей розвиваються не лише навички їх сприйняття та аналізу. Відбуваються суттєві зміни і в їхньому культурно-естетичному розвитку: вони присвоюють загальнокультурні характеристики, закладені у змісті картин; у них формуються уявлення про світ (природу, культуру, суспільство, людину), його багатогранність і багатозначність; вони виявляють власні емоції стосовно побаченого та вчаться висловлювати своє ставлення до нього [10].

З огляду на викладене нами було розроблено технологію особистісного розвитку дитини дошкільного віку «Світ у картинах художників». Її впровадження стало можливим завдяки розробленню трьох альбомів розвивальних завдань «Світ у картинах художників» для дітей четвертого, п'ятого та шостого-сьомого років життя [11, 12, 13]. Також розроблено дидактико-методичне забезпечення процесу розвитку дітей дошкільного віку, відповідно, підготовлено методичні посібники для педагогів [14, 15, 16].

Розробляючи авторську технологію, ми ставили за мету розвивати особистість дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а саме:

- збагачувати їхні уявлення про навколишній світ (картину світу) засобами живопису, систематизувати й гармонізувати їх;
- розвивати естетичні здібності дітей, здатність сприймати й розуміти красиве, естетичний смак;
- розвивати їхні творчі здібності, а саме: уяву, фантазію, оригінальність, асоціативність, гіпотетичність, гнучкість мислення, здатність до створення творчого продукту;
- збагачувати мовлення дітей та комунікативні навички, розвивати їхню здатність будувати чіткі й аргументовані висловлювання, уміння активно слухати інших, ставити запитання, навички виступу й самопрезентації;
- розвивати емоційну сферу, здатність розуміти свої почуття та почуття інших;
- ознайомлювати з найкращими зразками живопису, роботами художників різних країн та епох.

Оскільки зміст є одним із найважливіших чинників впливу на розвиток особистості, значну увагу було приділено саме цьому питанню. Проектуючи зміст навчання, тобто здійснюючи відбір творів живопису, ми враховували відповідність тематики картин освітнім стандартам дошкільної та початкової освіти, їх доступність для дітей дошкільного та початкового шкільного віку та пов'язаність із їхнім життєвим досвідом; відображення в картинах різних аспектів буття людини; художній стиль та яскравість образів картини; моральну спрямованість змісту картини; кількість об'єктів на ній тощо. Ми також намагалися ознайомити дітей з найкращими зразками українського та світового живопису.

Картини структуровано за тематикою, яка особлива для кожної вікової групи і відповідає чинним стандартам дошкільної та початкової шкільної освіти. Так, альбом розвивальних завдань «Світ у картинах художників» для дітей четвертого року життя містить розділи: «Людина та її здоров'я», «Людина та її побут», «Транспорт», «Рослини навколо нас», «Домашні тварини», «Дикі тварини», «Птахи», «Інші тварини», «На небі», «Природні явища». В альбомі розвивальних завдань «Світ у картинах художників» для дітей п'ятого року життя картини структуровано за такими розділами: «Людина, її почуття», «Взаємини з іншими», «Житло людини», «Діяльність людини», «Пори року на нашій планеті». У структурі альбому розвивальних завдань «Світ у картинах художників» для дітей шостого-сьомого років життя виокремлено п'ять розділів «Дитинство», «Де живе людина», «На природі», «Тварини», «Явища природи в різні пори року». Розділи складаються з кількох тем, кожна з яких ознайомлює дітей з певними аспектами буття та розкриває їхні особливості.

Експериментальним шляхом ми з'ясували специфіку сприймання художнього стилю дітьми дошкільного та початкового шкільного віку. Так, найбільш доступним і привабливим

для дітей четвертого року життя виявився художній стиль примітивізм, для дітей п'ятого року життя – реалізм, для дітей шостого-сьомого років життя – реалізм і частково імпресіонізм. З огляду на це альбоми розвивальних завдань для дітей різного віку містять картини певного художнього стилю.

Загальновідомим положенням у педагогіці є відповідність форм, методів та засобів навчання його змісту. За недостатньої адекватності цих компонентів педагогічного процесу один одному неможливо забезпечити його ефективність. Зазначене стосується і процесу особистісного розвитку дошкільників та молодших школярів, збагачення їхніх уявлень про світ засобами живопису.

У доборі методів та засобів навчання ми спиралися на теоретичне положення про те, що усвідомленість та осмисленість об'єктивної реальності, раціонально-емоційне осмислення особистістю себе та світу забезпечує свідоме залучення до перебігу подій, творче ставлення до світу та до свого життя, взяття відповідальності за нього [17]. Тобто розвиток дітей неможливий без залучення її до діяльності (О. М. Леонт'єв). Цікава і різноманітна для них діяльність допомагає не лише пізнати красиве та викликати захоплення ним, а й ставить їх в активну позицію – вони беруть участь у створенні красивого у власній творчості, власній поведінці, відносинах з іншими, загалом у житті.

Саме тому розроблена нами система творчих завдань передбачає урізноманітнення та збагачення практичного досвіду дітей; активізацію пізнавального інтересу до творів мистецтва; розвиток естетичного смаку та здібностей; розвиток емоційної чутливості, здатності захоплюватися, милуватися, дивуватися. Виконуючи запропоновані завдання, вони постійно вправляються в навичках осмислення власних емоцій, розуміння змісту картин та відчуття їх настрою; сприйняття естетичних аспектів буття; усвідомлення власного ціннісного ставлення до зображеного на картині й до світу загалом.

Ми також виходили з того, що важливими для особистісного розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, збагачення в них картини світу є:

- спостереження (зовнішніх ознак об'єктів і явищ; зовнішніх змін, що відбуваються з об'єктами та явищами; видимих зв'язків між об'єктами та явищами; характеру взаємодії оточення зі світом; ставлення оточення до світу);
- здійснення операцій розумової діяльності (аналізу й синтезу об'єктів і явищ; порівняння об'єктів і явищ, бачення схожого та відмінного; групування й класифікація об'єктів і явищ; узагальнення інформації про об'єкти і явища; бачення особливого, суперечностей і проблем, постановка проблемних запитань); зрозуміло, що розумові операції покладено також в основу спостережень, оцінної та творчої діяльності;
- оцінювання (природних і суспільних об'єктів та явищ; змін, що відбуваються у світі; поведінки й вчинків дітей (власних також) і дорослих; результатів пізнавальної, творчої діяльності);
- створення творчих продуктів (моделювання, конструювання, дослідно-експериментальна робота, фантазування, висування гіпотез) [5].

Саме тому організація процесу розвитку дошкільників та молодших школярів передбачала виокремлення певних етапів. Спираючись на відомі в науці етапи наукового пізнання, нами виділено послідовні етапи роботи з творами живопису:

- I) сприйняття картини, її споглядання, зчитування емоцій та настрою картини; осмислення власних емоцій щодо зображеного на картині;
- II) розуміння змісту картини, визначення її теми;
- III) висловлення свого ставлення до зображеного, співвідношення змісту картини з власним досвідом.
- IV) створення власної картини на таку саму тему, втілення власного досвіду в зміст своєї картини.
- V) обговорення дітьми власних творчих робіт.

Коротко охарактеризуємо кожен із етапів [11, 12, 13].

I етап: сприйняття картини, її споглядання, зчитування емоцій та настрою картини; осмислення власних емоцій щодо зображеного на картині.

Зазвичай, коли ми зустрічаємось із творами мистецтва, насамперед у нас виникають певні почуття. Доросла людина та старші за віком діти не лише відчують, а й можуть осмислити їх. Малюки *четвертого року* життя, зазвичай, іще не можуть зрозуміти свої почуття. Це вони навчаться робити згодом, у процесі свого розвитку. Тому з дітьми цього віку роботу з картинами доречно почати з наступного етапу – розуміння ними змісту побаченого. Діти *п'ятого року життя* уже здійснюють перші спроби в осмисленні своїх почуттів, намагаються розповісти те, про що думають і відчують, коли дивляться на картину; зрозуміти, що саме на ній привернуло їхню увагу. Діти *шосто-сьомого років життя (старші дошкільни та молодші школярі)* уже можуть до певної міри усвідомити почуття, які в них виникли у процесі споглядання картини, зрозуміти її загальний настрій. Тому доречно запропонувати їм висловити почуття, почавши своє висловлювання з фраз: «Мене здивувало...», «Мене вразило...», «У мене викликало інтерес...», «Мене розсмішило...», «Мене засмутило...», «Мене потішило...», «Мою увагу привернуло...» тощо.

II етап: розуміння змісту картини, визначення її теми.

Розглядаючи картину далі, необхідно зрозуміти, про що вона. Що хоче нам розповісти художник про світ? Для цього потрібно навчити дітей описувати те, що зображено на картині. Робити це доречно за таким алгоритмом: Хто або що зображено на картині? Якого розміру, кольору, форми об'єкт? На що (кого) він схожий? Хто що робить? Де і в який час відбувається зображена на картині дія? За якими ознаками ми розуміємо, що відбувається на картині? На ці запитання можуть відповісти діти будь-якого віку. Стосовно останнього запитання є певна специфіка в його формулюванні для дітей четвертого року життя. Для дітей цього віку запитання сформульовано дещо в іншому форматі: «Поглянь на листя на деревах і скажи, в яку пору року це відбувається». Тобто увага дитини акцентується на певних ознаках об'єктів, що допоможе їй відповісти на запитання. Дітям п'ятого – сьомого років життя додатково можна запропонувати трохи складніші запитання: Що могло відбуватися перед тим моментом, який відобразив художник? Що може статися потім, через певний час?

III етап: висловлення свого ставлення до зображеного, співвідношення змісту картини з власним досвідом.

Пізнаючи світ за допомогою образів, створених художниками, діти засвоюють певні моральні норми й еталони на основі позитивного або негативного прикладу. Адже природно, що знання про будь-який об'єкт містить і ставлення до нього – позитивне або негативне. Тому доречно ініціювати дітей висловлювати своє ставлення до зображеного на картині; попросити їх розказати, що їм сподобалось або не сподобалось; пояснити, чому саме. Звісно, відповідь дітей різного віку будуть відрізнятися як за формою, так і за змістом: чим менша дитина, тим простіші будуть її відповіді. Проте поступово, у ході постійної роботи з творами живопису, навички дітей робити оцінні судження розвиватимуться.

IV етап: створення власної картини на таку саму тему, втілення власного досвіду в зміст своєї картини.

Малювання розвиває сприйняття дітей, змушуючи досліджувати об'єкти, спостерігати й аналізувати їх, відкривати в них нові властивості. Воно також розвиває їхню уяву, здатність подумки уявляти зорові картини, перетворювати власний досвід і створювати нові зв'язки між отриманими образами. Крім того, малювання для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є не лише популярним видом дитячої творчості, а й способом самовираження, розповіді про переживання, безпосереднім переданням свого стану, ставлення до чогось за допомогою фарб, можливістю позбутися негативних емоцій.

Саме тому, згідно з авторським задумом, ознайомлення дошкільнят та молодших школярів із живописом не зводиться до передавання знань про світ, формування певних

умінь та навичок, а є інструментом для розвитку самостійної творчої діяльності. Тому робота з картинами тісно переплетена з малюванням дітьми власних картин, що дає можливість їм створювати велику кількість образів, змінювати їх за власним бажанням. У межах кожної теми діти виконують творчі завдання, які передбачають залучення до зображувальної діяльності. Їх виконання базується на життєвому досвіді дитини, що є сильним мотиваційним чинником у творчості.

Творчі завдання розміщені внизу під запитаннями до картини й обведені рамкою у вигляді олівця. Навички малювання у дітей *четвертого року життя* сформовані недостатньо. Вони лише вчать користуватись гуашевими фарбами, набирати достатньо фарби, вести пензлем за ворсом, промивати його після роботи, підсушувати серветкою; правильно тримати пензель, малювати, регулюючи натиск. Тому робота з альбомом розвивальних завдань «Світ у картинах художників» передбачає не лише залучення дітей до зображувальної діяльності, а й розвиток технічних навичок малювання в дітей. Водночас важливо надати дітям можливість творити самостійно, не спираючись на зразок педагога. Варто також підкреслити, що дрібна моторика в дітей цього віку розвинена ще недостатньо, вони не можуть довго працювати олівцем або пензликом, швидко стомлюються і втрачають інтерес до роботи. З огляду на це, ми пропонуємо їм розфарбувати не всю картину, а лише її частину, і залучаємо до виконання творчого завдання. Діти можуть виявляти творчість у доборі фарб або брати за зразок роботу художника.

Порівняно з попереднім віковим періодом у дітей *n'ятого року життя* краще розвинені навички малювання й дрібна моторика, вони можуть триваліший час працювати пензликом або олівцями. З огляду на це їм пропонується виконати складніші творчі завдання, ніж для дітей четвертого року життя, а саме створити власну картину на основі контурного малюнка, використавши фарби, чий колір їм до вподоби, та домалювавши певні об'єкти. Виконуючи творчі завдання, діти означеного віку можуть самостійно фантазувати або орієнтуватися на роботу художника. Вони продовжують вчитися малювати аквареллю, не виходити за контури, зафарбовуючи, вести пензлем лише в одному напрямку. Тому робота з альбомом розвивальних завдань «Світ у картинах художників» передбачає подальший розвиток технічних навичок малювання у дітей, їхніх творчих здібностей.

У дітей *шосто-сьомого років життя (старших дошкільників та молодших школярів)* доволі сформовані навички малювання (які будуть і надалі розвиватися) та дрібна моторика, відповідно, їх можна залучати до виконання складніших творчих завдань, ніж у попередньому віковому періоді. У межах кожної теми їм пропонується виконати сім творчих завдань різного рівня складності: 1) віднайти картину відповідно до поданого опису, який озвучує педагог (завдання 1); 2) створити власну картину на основі контурного малюнка, використавши фарби, чий колір їм до вподоби, та домалювавши певні об'єкти (завдання 2–4); 3) створити власну картину на певну тему без заданого зразка (завдання 5–7).

V етап: обговорення дітьми власних картин.

Важливим для особистісного й творчого розвитку дітей є обговорення створених ними робіт. Тому доречно попросити їх розповісти про власну картину. Для цього можна поставити такі запитання: Чи сподобалася робота? Що саме сподобалося? Чому саме це ви намалювали? Що відчували або про що думали, коли малювали свої картини? Що сподобалося малювати найбільше? Чому ви обрали саме такі фарби для малювання? Чи вдалося намалювати все, що хотіли?

Таким чином, формування цілісної картини світу ми пов'язуємо не лише з набуттям дитиною певної суми знань, а й встановленням тісних зв'язків між об'єктами та явищами навколишньої дійсності; усвідомленням сутності морально-етичних норм та необхідності їх дотримання; розумінням себе як індивідуальності, своїх здібностей та можливостей; набуттям досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу; баченням світу в його розмаїтості, багатозначності й динамічності; здатністю використовувати здобуті знання у власній життєдіяльності. Виконуючи завдання з альбомів «Світ у картинах художників», діти

збагачують свої уявлення яскравими образами та емоціями; вчаться спостерігати за різними об'єктами і бачити в них красиве; набувають навичок описувати зображене на картині та висловлювати своє ставлення до нього; мають можливість виявляти й розвивати творчі здібності у процесі зображувальної діяльності. І, звісно, отримують задоволення від зустрічі з живописом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на те, що основи картини світу закладаються на ранніх етапах онтогенезу, саме дошкільний та молодший шкільний вік потребує особливої уваги науковців і практиків. Актуальним є дослідження проблеми пізнавального розвитку дітей означеного віку, обґрунтування дидактичних засад формування в них картини світу. Картина світу особистості є системою уявлень про нього та саму себе, містить у структурі когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти; зазнає кількісних та якісних змін в онтогенезі.

Пізнання світу здійснюється в єдності чуттєвого й раціонального процесів. Однак вадами сучасної освіти визнається домінування раціонального пізнання над чуттєвим, що потребує його вдосконалення. Цілісність картини світу особистості забезпечується інтеграцією гуманітарного та природничо-наукового знання, науки і мистецтва. Одним із засобів гармонізації пізнання є живопис, який відображає дійсність у певних образах за допомогою фарб на будь-якій поверхні (основі) через художню інтерпретацію. Поліфункціональність живопису відкриває значні можливості для його використання у освітньому процесі як засобу формування картини світу дітей будь-якого віку, зокрема й дошкільного та молодшого шкільного.

Для практичного розв'язання завдань гармонізації пізнання можна використати технологію особистісного розвитку «Світ у картинах художників», метою якої є не лише формування картини світу засобами живопису, а й розвиток естетичних та творчих здібностей дітей, їхнього мовлення, емоційної сфери.

Процес пізнання світу дошкільниками та молодшими школярами засобами живопису здійснюється в такій послідовності: сприйняття, осмислення і розуміння, ціннісне ставлення, перетворення й застосування. Дібраний відповідно до освітніх стандартів зміст і розроблений технологічний інструментарій створюють умови для ефективного розвитку картини світу дітей, їхнього мовлення, естетичних та творчих здібностей, емоційної сфери.

Використані джерела

- [1] С. Д. Смирнов, Мир образов и образ мира. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14, Психология*, № 2, с. 15–29, 1981.
- [2] Л. В. Шелестова, Теорія і методика формування картини світу у старших дошкільників та молодших школярів: *монографія*. Київ, Фенікс, 2016.
- [3] Я. С. Яскевич Основы философии : учебное пособие. Минск, Высшая школа, 2009.
- [4] Э. Ф. Звездкина и др. *Теория философии*. Москва, Эксмо, 2004.
- [5] Л. В. Шелестова, Гармонізація світосприйняття та естетичний розвиток старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*: збірник наукових праць. Випуск 16. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2016, с. 110–118.
- [6] Л. В. Шелестова, *Дидактичні засади формування картини світу у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку*, автореф. дис. ... д-ра пед. наук, Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Тернопіль, Україна, 2017.
- [7] Е. М. Торшилова, Маугли и «Джоконда». *Цветной мир*, №4, с. 35 – 36, 2008.
- [8] Эстетика: *словарь*. Под общ. ред. А. А. Беляева и др. Москва, 1989.
- [9] Г. В. Сухорукова, О. О. Дронова, Н. М. Голота, Л. А. Янцур. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: *підручник*. За заг. ред. Г. В. Сухорукової. Київ, видавничий Дім «Слово», 2010.
- [10] Е. М. Торшилова, Тестирование эстетического и общего развития ребенка: концепция и методика. *Цветной мир*, №1, с. 24–30, 2008.

- [11] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Альбом розвивальних завдань для дітей 4-го року життя*. Київ, Фенікс, 2021.
- [12] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Альбом розвивальних завдань для дітей 5-го року життя*. Київ, Фенікс, 2021.
- [13] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Альбом розвивальних завдань для дітей 5 – 7 років*. Київ, Фенікс, 2017.
- [14] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Методичний посібник до альбому розвивальних завдань для дітей 5 – 7 років*. Київ, Фенікс, 2017.
- [15] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Методичний посібник до альбому розвивальних завдань для дітей 4-го року життя*. Київ, Фенікс, 2021.
- [16] Л. В. Шелестова, Світ у картинах художників. *Методичний посібник до альбому розвивальних завдань для дітей 5-го року життя*. Київ, Фенікс, 2021.
- [17] Л. В. Шелестова, Формування картини світу старших дошкільників та молодших школярів: *методичний посібник*. Київ, Інститут обдарованої дитини, 2016.

References

- [1] S. D. Smirnov, Mir obrazov i obraz mira. Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 14, Psihologija, # 2, s. 15–29, 1981.
- [2] L. V. Shelestova, Teoriia i metodyka formuvannia kartyny svitu u starshykh doshkilnykiv ta molodshykh shkoliariv: monohrafiia. Kyiv, Feniks, 2016.
- [3] Ja. S. Jaskevich Osnovy filosofii : uchebnoe posobie. Minsk, Vysshaja shkola, 2009.
- [4] Je. F. Zvezdina i dr. Teoriia filosofii. Moskva, Jeksmo, 2004.
- [5] L. V. Shelestova, Harmonizatsiia svitospryiniattia ta estetychnyi rozvytok starshykh doshkilnykiv zasobamy obrazotvorchoho mystetstva. Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny: teoriia ta praktyka: zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 16. Kyiv : Instytut obdarovanoi dytyny, 2016, s. 110–118.
- [6] L. V. Shelestova, Dydaktychni zasady formuvannia kartyny svitu u ditei starshoho doshkilnoho ta molodshoho shkilnoho viku, avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk, Ternopil'skyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka, Ternopil, Ukraina, 2017.
- [7] E. M. Torshilova, Maugli i «Dzhokonda». Cvetnoj mir, #4, s. 35 – 36, 2008. Jestetika: slovar'. Pod obshh. red. A. A. Beljaeva i dr. Moskva, 1989.
- [8] Estetika: slovar. Pod obsch. red. A. A. Belyaeva i dr. Moskva, 1989.
- [9] H. V. Sukhorukova, O. O. Dronova, N. M. Holota, L. A. Iantsur. Obrazotvorche mystetstvo z metodykoiu vykladannia v doshkilnomu navchalnomu zakladi: pidruchnyk. Za zah. red. H. V. Sukhorukovoi. Kyiv, vydavnychi Dim «Slovo», 2010.
- [10] E. M. Torshilova, Testirovanie jesteticheskogo i obshhego razvitija rebenka: koncepcija i metodyki. Cvetnoj mir, #1, s. 24–30, 2008.
- [11] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Albom rozvyvalnykh zavdan dla ditei 4-ho roku zhyttia. Kyiv, Feniks, 2021.
- [12] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Albom rozvyvalnykh zavdan dla ditei 5-ho roku zhyttia. Kyiv, Feniks, 2021.
- [13] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Albom rozvyvalnykh zavdan dla ditei 5 – 7 rokiv. Kyiv, Feniks, 2017.
- [14] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Metodychnyi posibnyk do albomu rozvyvalnykh zavdan dla ditei 5 – 7 rokiv. Kyiv, Feniks, 2017.
- [15] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Metodychnyi posibnyk do albomu rozvyvalnykh zavdan dla ditei 4-ho roku zhyttia. Kyiv, Feniks, 2021.
- [16] L. V. Shelestova, Svit u kartynakh khudozhnykiv. Metodychnyi posibnyk do albomu rozvyvalnykh zavdan dla ditei 5-ho roku zhyttia. Kyiv, Feniks, 2021.
- [17] L. V. Shelestova, Formuvannia kartyny svitu starshykh doshkilnykiv ta molodshykh shkoliariv: metodychnyi posibnyk. Kyiv, Instytut obdarovanoi dytyny, 2016.

Людмила Шелестова, доктор педагогических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела дидактики Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина.

ФОРМИРОВАНИЕ КАРТИНЫ МИРА ДОШКОЛЬНИКОВ И МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ЖИВОПИСИ

В статье обоснована важность формирования картины мира в дошкольном и младшем школьном возрасте. Проанализированы особенности рационального и чувственного познания. Сделаны выводы о необходимости гармонизации мировосприятия детей дошкольного и младшего школьного возраста. Выявлены функции искусства в развитии личности. Описаны авторские подходы к использованию живописи как средства обогащения картины мира детей указанного возраста и гармонизации их познания. Показаны критерии отбора содержания и подходы к организации познания мира дошкольниками и младшими школьниками средствами живописи. Описана сущность технологии личностного развития «Мир в картинах художников» и соответствующих альбомов развивающих заданий для детей разного возраста.

Ключевые слова: познание; картина мира; дошкольники; младшие школьники; живопись; технология личностного развития; развивающие задания.

Liudmyla Shelestova, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, leading researcher at the Department of Didactics at the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

FORMATION OF THE WORLD PICTURE OF PRESCHOOLS AND JUNIOR SCHOOLCHILDREN BY MEANS OF PAINTING

The article substantiates the importance of forming a picture of the world in children of preschool and primary school age. The urgency of the studied problem is due to the objective need to form a picture of the world of the individual as a regulator of his life and a condition for successful existence in today's changing world. The peculiarities of rational and sensory cognition are analyzed, in particular the following: sensory cognition makes it possible to know only the external signs of phenomena, objects, floors; essential properties and connections can be learned through abstract thinking. The basis of rational knowledge of the world by man is scientific knowledge, sensory knowledge is largely provided by various arts. Conclusions are made about the need to harmonize the worldview of preschool and primary school children, because this process, according to scientists, has certain shortcomings: in it, rational cognition dominates over the sensory. The functions of art in the development of personality are clarified, among which: social-transforming, hedonistic, aesthetic, suggestive, educational, compensatory, social, information-communicative, cognitive. The author's approaches to the use of painting as a means of enriching the picture of the world of children of a certain age and harmonizing their worldview are described. The criteria for selecting the content of education (selection of paintings) are described, including: the subject of the paintings, its accessibility for children of preschool and primary school age and the connection with their life experience; reflection in paintings of various aspects of human existence; artistic style of painting; brightness of images of a picture; moral orientation of the content of the picture; number of objects in the picture, etc. Approaches to the organization of knowledge of the world by preschoolers and junior schoolchildren by means of painting are described. It is established that important for the personal development of children of preschool and primary school age, enrichment of their picture of the world are: observation, implementation of mental operations, evaluation, creation of creative products. The essence of the technology of personal development "The world in the paintings of artists" and the corresponding albums of developmental tasks for children of different ages are described.

Keywords: cognition; picture of the world; preschoolers; junior high school students; painting; technology of personal development; developmental tasks.